

ERMƏNİSTANIN ARAZ ÇAYININ ÇİRLƏNDİRMƏSİNİN AZƏRBAYCAN ƏRAZİSİNDƏ YARATDIĞI EKOLOJİ GƏRGİNLİK

Sevil Məmmədli, Zöhrə Müslüмова, Mahir Fərəcov

*Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin Radiasiya Problemləri İnstitutu,
azeri_wom@yahoo.com*

Son vaxtlar mətbuatda Araz çayının Ermənistan tərəfindən çirkləndirilməsi barədə ekoloqlar tərəfindən xeyli məlumatlar yayılmışdır. Araz çayına tökülən transsərhəd çay olan Oxçuçay Ermənistan ərazisində uzun illər müxtəlif mənşəli tullantılarla çirklənməyə məruz qalmışdır. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatına əsasən Megri, Qaçaran, Qafan və Dəstəkert dağ-mədən kombinatlarının min tonlarla təhlükəli tullantıları Arazın qolu olan Oxçuçaya axıdılır. Metsomor AES-in fəaliyyəti nəticəsində hər sutka ərzində çaya 12-16 min m³ radioaktiv tullantı axıdılır. Bu barədə İran parlamentində də çıxışlar və mətbuatda xeyli məqalələr dərc olunmuşdur. Ördəbil vilayətinin Muğan bölgəsində əhali arasında xərçəng xəstəliyinin artmasının səbəbinin Ermənistan ərazisində Araz çayının çirklənməsi ilə əlaqəli olması qeyd olunmuşdur. Belə bir təhlükə Azərbaycan ərazisində də mövcuddur. Bizim də İranla bütün sərhədboyu ərazilərdə əkin sahələrimiz Araz çayının suyu ilə suvarılır və bu bölgələrdə yaşayan əhalinin içməli su mənbəyini Araz təşkil edir.

Radiasiya Problemləri İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən 2015-ci ildə beynəlxalq layihə çərçivəsində (UETM 6029) təbii fəlakət nəticəsində daşqınlara məruz qalmış İmişli və Saatlı rayonunun ərazilərində istifadə olunan torpaq, su və kənd təsərrüfatı bitkilərinin ekoloji vəziyyəti tədqiq olunmuşdur. Layihə çərçivəsində Araz boyu yerləşən bəzi kəndlərdə (Qaravəlli, Bəcirəvan, Qaralar, 32-lər və s.) Araz çayının suyundan, dib çöküntülərindən, qrunut və quyu sularından, əkin sahələrindən, otlaqlardan bitki nümunələri götürülərək çirklənmə dərəcəsi müəyyən edilmişdir. Tədqiqatların əsas məqsədi toksikantların (ağır metal və radionuklidlər) miqراسiyasının xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və əhali üçün təhlükəli ərazilərin müəyyən edilməsi idi. Nümunələr ən müasir və dəqiq cihaz olan "Agilent-Technologies 7700 İCP-MS" (ABŞ) kütlə spektrometri və Cənub radiospektrometri vasitəsi ilə analiz olunmuşdur. Nəticə olaraq bəzi su və torpaq nümunələrində Fe, Mn, Cu və Mo-nin miqdarının normadan dəfələrlə artıq olduğu müəyyən edilmişdir. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Bəcirəvan kəndində bəzi quyu sularında molibdenin miqdarı normadan 50-100 dəfə çox olmuşdur. Suda misin, molibdenin miqdarının çox olması orqanizmdə metabolism proseslərinin pozulmasına, mədə-bağırsaq və digər təhlükəli xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur. Qrunut suları Kür-Araz ovalığında çox zaman Yer səthindən 1-5 metr dərinlikdə yerləşir. Bu səbəbdən əhali əsasən quyu sularından suvarma və məişətdə geniş istifadə edirlər. Nəticədə qida zəncirinə daxil olan toksiki maddələr insan orqanizmində müxtəlif genetik xəstəliklərin yaranmasına səbəb olur ki, bu da nəsildən-nəsilə ötürülür. Tədqiqatların aparıldığı bəzi kəndlərdə yerli əhali ilə söhbətlərdən məlum olmuşdur ki, bu kəndlərdə son illər bir çox xəstəliklərin, o cümlədən mədə-bağırsaq, ürək, qan-damar və s. xəstəliklərin artması müşahidə olunur. Məlumdur ki, toksikantların insan və bitki orqanizminə təsirinin genetik nəticəsi bir neçə nəsil sonra da aşkarlanabilir. Bu barədə bizim tərəfimizdən həmin dövrdə həyəcan təbili çalınmış, aparılan tədqiqatların nəticələri AMEA-nın alimləri ilə müzakirə edilmiş, yerli mətbuatda və xarici elmi jurnallarda dəfələrlə məqalələr dərc olunmuşdur.

Ermənistanla sərhəddən 200-250 km aralı yerləşən İmişli rayonunun ərazisində torpaq və suyun çirklənməsinin nəticələri sərhədə daha yaxın olan ərazilərdə çirklənmə səviyyəsinin yüksək olması ehtimalını labud edir. Bu ərazilərdə əkin aparılmazdan əvvəl Araz çayının suyu, əkin sahələrində, otlaqlarda torpağın və bitkilərin çirklənmə dərəcəsi mütləq tədqiq olunmalıdır.